

BURSA'DAKİ CADDE, MAHALLE, SOKAK ADLARINDA BİRLEŞİK YAPILI TAMLAYANLAR ÜZERİNE *

*Meral GÜLLÜLÜ***

*Hasene AYDIN****

*Mustafa ÜSTÜNOVA*****

*Kerime ÜSTÜNOVA******

*Gülnaz ÇETİNOĞLU BERBEROĞLU******

*Nilüfer AKGÜN******

ÖZET

Bursa'daki üç merkez ilçeye (Osmangazi, Nilüfer, Yıldırım) ait cadde, mahalle, sokak adlarının tümü, "tamlayan+tamlanan" yapısındadır ve sözcük öbeği meydana getirir. Bu çalışmada, söz konusu öbeklerin tamlayanları ele alınmış ve birleşik yapılı tamlayanlar, oluşumlarına göre değerlendirilmiştir. İnceleme sonunda farklı yapılar tespit edilerek bu sözcük öbekleri, on beş gruba ayrılmıştır: ad tamlaması, sıfat tamlaması, belirtisiz sıfat tamlaması, unvan öbeği, birleşik ad (kişi adları), sayı öbeği, cümle, eksilteli yapı, ters yapı, yükleme öbeği, ikileme, iyelik öbeği, yönelme öbeği / -e'li sözcük öbeği, ortaç öbeği, diğer.

Anahtar sözcükler: Birleşik yapı, sözcük öbeği, Bursa, yer adı.

ABOUT THE COMPOUND DETERMINANTS IN THE NAMES OF AVENUES, DISTRICTS AND STREETS IN BURSA

ABSTRACT

All the names of avenues, districts and streets belonging to three central counties (Osmangazi, Nilüfer, Yıldırım) of Bursa have "determinant + determinated" composition and form phrases. The determinants of these phrases were tackled in this study and the compound determinants were evaluated according to their formations. At the end of the study different structures were determined and these

* Bu çalışma, Uludağ Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu tarafından desteklenen "Bursa'daki İş Yeri, Cadde, Mahalle, Sokak Adlarında Türkçenin Kullanımı" adlı, F-2007 nolu proje verilerine dayanılarak hazırlanmıştır.

** Uludağ Ü. Türk Dili Okutmanı. El-mek: meralakkok@hotmail.com

*** Arş. Gör. Uludağ Ü. Fen-Ed. Fak. Türk Dili ve Ed. Böl. El-mek: enesah84@hotmail.com

**** Yrd. Doç. Dr., Uludağ Ü. Fen-Ed. Fak. Türk Dili ve Ed. Böl. El-mek: ustunovam@yahoo.com

***** Prof. Dr., Uludağ Ü. Fen-Ed. Fak. Türk Dili ve Ed. Böl. El-mek: ustunovak@yahoo.com

***** Uludağ Ü. Türk Dili Okutmanı. El-mek: gulnazc@uludag.edu.tr

***** Uludağ Ü. Türk Dili Okutmanı. El-mek: ninceman@uludag.edu.tr

phrases were divided into fifteen groups: possessive construction, adjectival construction, indefinite adjectival construction, apposition phrase, compound name (personal names), numeral phrase, sentence, elliptical structure, inverted structure, attributed phrase, handiadyoin, genitive phrase, directive phrase, participial phrase, others.

Keywords: Compound structure, phrase, Bursa, place name.

Giriş

Bu çalışma, Uludağ Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri tarafından desteklenen “Bursa’daki İş Yeri, Cadde, Mahalle, Sokak Adlarında Türkçenin Kullanımı” adlı proje kapsamında hazırlanmış ve Bursa Büyükşehir Belediyesinden elde edilen toplam 15.129 veri üzerinde inceleme yapılmıştır. Osmangazi, Nilüfer ve Yıldırım olmak üzere Bursa’nın üç merkez ilçesine ait bu veriler; 35 aralık, 28 bulvar, 1009 cadde, 466 çıkmaz, 182 mahalle, 13.391 sokak, 18 isimsiz bölge adından oluşmaktadır.

Bursa’daki yer adlarının tümü, “tamlayan + tamlanan” yapısında olup her biri, bir sözcük öbeği (ad tamlaması, sıfat tamlaması, belirtisiz sıfat tamlaması, eksilteli yapılar) oluşturmaktadır.¹ Bu yer adlarında dikkat çeken bir özellik, isimsiz bölge dışındaki yer adlarının tamlananlarının “sokak”, “caddesi”, “mahallesi”, “bulvarı”, “çıkmazi”, “aralığı” biçiminde ortak oluşudur. Dolayısıyla Bursa’daki sokak, cadde, mahalle gibi yerlerin birbirinden ayrılmasını sağlayan, asıl olarak, öbeklerin tamlayan kısımlarıdır. Bu araştırmanın konusunu da söz konusu öbeklerin tamlayanları oluşturmakta ve bunlarda da birleşik yapıları üzerinde durulmaktadır.

Bursa’da yer adlarını ayırt eden tamlayanlarda birleşik kullanımlara çok sık rastlanmaktadır. Özellikle sıfat tamlamalarının yoğun olarak kullanıldığı bu tamlayanları, oluşumlarına göre on beş gruba ayırmak mümkündür:

1. Ad tamlaması
2. Sıfat tamlaması
3. Belirtisiz sıfat tamlaması
4. Unvan öbeği
5. Birleşik ad (kişi adları)
6. Sayı öbeği
7. Cümle
8. Eksilteli yapı
9. Ters yapı
10. Yükleme öbeği
11. İkileme
12. İyelik öbeği

¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Hasene AYDIN, Mustafa ÜSTÜNOVA, Nilüfer AKGÜN, Meral AKKÖK, Kerime ÜSTÜNOVA, Gülnaz ÇETİNOĞLU BERBEROĞLU (2010). “Bursa’daki Cadde, Mahalle, Sokak Adlarında Türkçenin Kullanımı”, *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları*, Volume 5/4, s. 1222-1543.

13. Yönelme öbeği / -e'li sözcük öbeği

14. Ortaç öbeği

15. Diğer

Bulgular**1. Ad Tamlaması**

Tamlayan durumuna girmiş bir adla tamlanan durumundaki bir başka adın birbirine bağlanmasıyla oluşan öbeklere ad tamlaması adı verilmektedir. Tamlama, tamlayanın ekli ya da eksiz oluşuna göre belirtili ya da belirtisiz olabilir. Eğer tamlayanda yüzey yapıda tamlayan durumu eki varsa *belirtili ad tamlamasından*, ek derin yapıda kalmışsa ($\{-\emptyset\}$) *belirtisiz ad tamlamasından* söz edilmektedir. Bursa'daki cadde, mahalle, sokak adlarının tamlayanlarında belirtili ad tamlaması özelliği gösteren örneğe rastlanmamıştır. Ad tamlaması yapısındaki bütün tamlayanlar, eksizdir ve belirtisiz ad tamlaması oluşturmaktadır. Aşağıda bu özellikteki bazı yer adları gösterilmiştir:

tamlayan	tamlanan		tamlayan	tamlanan	
<i>Köy-\emptyset^2</i>	<i>üst-ü</i>	(Sokak)	<i>Kadı-\emptyset</i>	<i>köşk-ü</i>	(Sokak)
<i>Türk-\emptyset</i>	<i>güc-ü</i>	(Sokak)	<i>Bağlar-\emptyset</i>	<i>alt-ı</i>	(Mahallesi)
<i>Asma-\emptyset</i>	<i>alt-ı</i>	(Sokak)	<i>Balcı-\emptyset</i>	<i>oğ(u)l-u</i>	(Caddesi)
<i>Demir-\emptyset</i>	<i>öz-ü</i>	(Sokak)	<i>Köprü-\emptyset</i>	<i>baş-ı</i>	(Caddesi)
<i>Değirmen-\emptyset</i>	<i>ön-ü</i>	(Mahallesi)	<i>Çınar-\emptyset</i>	<i>ön-ü</i>	(Caddesi)
<i>Dere-\emptyset</i>	<i>ağ(i)z-ı</i>	(Sokak)	<i>Gök-\emptyset</i>	<i>kuşağ-ı</i>	(Sokak)
<i>Kavak-\emptyset</i>	<i>dib-i</i>	(Sokak)	<i>Hisar-\emptyset</i>	<i>iç-i</i>	(Sokak)
<i>Kanal-\emptyset</i>	<i>boy-u</i>	(Caddesi)	<i>Konak-\emptyset</i>	<i>ard-ı</i>	(Sokak)
<i>Boy-\emptyset</i>	<i>bey-i</i>	(Sokak)	<i>Çeşme-\emptyset</i>	<i>ön-ü</i>	(Çıkmaızı)

2. Sıfat Tamlaması

Bir sıfatın bir adı nitelemesiyle oluşan sözcük öbeklerine *sıfat tamlaması* adı verilmektedir. Bursa'da tamlayanı "sıfat + ad" yapısında olan ve sıfat tamlaması özelliği gösteren pek çok yer adı bulunmaktadır: *Güzel+kız* (Sokak), *Ekşi+elma* (Sokak), *Tatlı+elma* (Sokak), *Ak+su* (Sokak), *Kara+su* (Sokak), *Küçük+aralık* (Sokak), *Büyük+aralık* (Sokak), *Dış+kaya* (Çıkmaızı), *Kara+dut* (Aralığı), *İlk+bahar* (Sokak), *Ak+bıyık* (Caddesi), *Pak+yüz* (Sokak), *Ulu+dağ* (Sokak), *11+Eylül* (Bulvarı), *Altın+ova* (Mahallesi), *Kara+göz* (Sokak), *Akar+su* (Sokak), *Öz+kaya* (Sokak), *Ak+gün* (Çıkmaızı), *Çalışkan+er* (Sokak), *Kaba+sakal* (Sokak), *İki+su* (Sokak), *Kara+ağaç* (Sokak), *Beş+evler* (Aralığı), *Karlı+ova* (Sokak), *Eski+Sokak* (Çıkmaızı), *Yahşi+bey* (Mahallesi), *Soğuk+kuyu* (Mahallesi), *Baş+muharrir* (Sokak) vb. İnceleme sonunda en çok yer adının sıfat tamlaması biçiminde kurulduğu saptanmıştır. Özellikle karşıt anlamlı sözcüklerle kurulan yer adları

² Koyu yazılanlar, derin yapıda kalan dil birimlerini göstermektedir.

dikkat çekicidir: *Ak+su* (Sokak)-*Kara+su* (Sokak), *Küçük+aralık* (Sokak)-*Büyük+aralık* (Sokak) vb.

3. Belirtisiz Sıfat Tamlaması

Yukarıda sözü edilen “*sıfat + ad*” biçiminde oluşan sıfat tamlamasının dışında bir de “[*ad + {-Ø} + (ad + {-(s)I(n)})*]” yapısında olan başka bir sıfat tamlaması türü daha vardır. *Belirtisiz sıfat tamlaması* adı verilen bu türde, tamlanandaki {-s)I(n)} 3. tekil kişi iyelik ekinin belirtme işlevi bulunmaktadır. Tamlayandaki {-Ø} eki de üzerine geldiği adın bir sıfat gibi görev almasını, tamlanandaki adı nitelemesini sağlar. Dolayısıyla bu tamlama türü, aynı yapıdaki belirtisiz ad tamlamasından ayrılır. Belirtisiz ad tamlamasında bir aitlik-sahiplik işlevi göze çarparken belirtisiz sıfat tamlamasında belirtme, niteleme, benzerlerinden ayırma işlevi ön plandadır.³ Bu türde kurulmuş bazı yer adları şöyledir:

tamlayan	tamlanan		tamlayan	tamlanan	
<i>Hızır-Ø</i>	<i>kaya-sı</i>	(Sokak)	<i>İpek-Ø</i>	<i>böceğ-i</i>	(Sokak)
<i>Bey-Ø</i>	<i>dağ-ı</i>	(Sokak)	<i>Ceza-Ø</i>	<i>ev-i</i>	(Caddesi)
<i>Çoban-Ø</i>	<i>yıldız-ı</i>	(Sokak)	<i>Dağ-Ø</i>	<i>gül-ü</i>	(Sokak)
<i>Dilek-Ø</i>	<i>taş-ı</i>	(Sokak)	<i>İpek-Ø</i>	<i>yol-u</i>	(Sokak)
<i>Saman-Ø</i>	<i>yol-u</i>	(Sokak)	<i>Balık-Ø</i>	<i>pazar-ı</i>	(Sokak)
<i>Irgandı-Ø</i>	<i>Köprü-sü</i>	(Sokak)	<i>Kayan-Ø</i>	<i>boğaz-ı</i>	(Sokak)
<i>Tuz-Ø</i>	<i>pazar-ı</i>	(Mahallesi)	<i>Van-Ø</i>	<i>göl-ü</i>	(Sokak)
<i>Fıstık-Ø</i>	<i>ağac-ı</i>	(Sokak)	<i>Kız-Ø</i>	<i>okul-u</i>	(Caddesi)
<i>Top-Ø</i>	<i>saha-sı</i>	(Caddesi)	<i>Taş-Ø</i>	<i>ocağ-ı</i>	(Çıkmazı)

4. Unvan Öbeği

Unvan öbeği, bir kişi adıyla “*bey, paşa, hanım, efendi, abla*” gibi bir unvanın bir araya gelmesinden oluşmaktadır. Bu sözcük grubunda kişi adı önce gelirken unvan sonda yer alır. Bursa’da yer adlarının tamlayanlarında unvan öbekleri çok sık kullanılmış; tarihî kişilikler, önemli isimler; cadde, mahalle, sokak gibi yer adlarında yaşılmaya çalışılmıştır: *AliPaşa* (Sokak), *Aslanbey* (Sokak), *Ayşeçavuş* (Sokak), *Bekirdede* (Sokak), *Davutpaşa* (Sokak), *Doğanbey* (Çıkmazı), *Enverpaşa* (Sokak), *İvazpaşa* (Sokak), *Kutlukbey* (Caddesi), *Dolubaba* (Sokak), *Nenehatun* (Caddesi), *Orhangazi* (Çıkmazı), *Selçukhatun* (Mahallesi), *Selimdede* (Sokak), *Sıdıkahatun* (Caddesi), *Şekerhoca* (Caddesi), *Tayakadın* (Mahallesi), *Zekibey* (Sokak), *Zübeyde Hanım* (Caddesi), *Alionbaşı* (Sokak), *Boğaçhan* (Sokak), *Nilüfer Hatun* (Caddesi), *Oğuzhan* (Sokak), *Oruçbey* (Sokak), *Turgut Reis* (Sokak), *Davutdede* (Mahallesi), *Davutkadı* (Mahallesi), *Emirsultan* (Mahallesi), *Musababa* (Mahallesi), *Sinandede* (Mahallesi), *Abdiusta* (Sokak), *Hundikadın* (Sokak), *Hasanağa* (Sokak), *Alikalfa* (Sokak) vb.

Bunların dışında bir de kişiye ait bir özelliği gösteren ve kişi adının başına gelen “*profesör, molla, hoca, şehit, general, doktor*” vb. unvanlar ve meslek adlarıyla kurulu unvan öbekleri de vardır: *Şh. Üsteğ. Mesut Beyazıt* (Caddesi), *Albay Bekir Sami* (Caddesi), *Mimarsinan* (Caddesi), *Kaymakam Nihat* (Caddesi), *Prof. Tezok* (Caddesi), *General Şükrü Naili* (Caddesi), *Şehit Yusuf Sel* (Caddesi), *Teyyareci Mehmet Ali* (Caddesi), *Ş. Onb. Mehmet Demircan* (Sokak), *Şh. Jan. Çavuş*

³ Ayrıntılı bilgi için bk. Kerime ÜSTÜNOVA (2008). *Ad İşletimi (Biçim Bilgisi)*, s. 97-98.

Yılmaz Çakır (Sokak), *Aktarhüsam* (Mahallesi), *Dr. Sadık Ahmet* (Caddesi), *Hocahasan* (Mahallesi), *İtf. Mehmet Yaraş* (Sokak), *Kasaphüseyin* (Çıkmazı), *Mollafenari* (Mahallesi), *Mollagürani* (Mahallesi), *P. Tğ. Şenol Şentürk* (Sokak), *Prf. Dr. Halil İnalçık* (Sokak), *Res. Şefik Bursalı* (Caddesi), *Nakkaşali* (Sokak), *Hacı İskender* (Sokak) vb.

Unvan öbekleri konusunda geleneksel dil bilgisinde farklı görüşler bulunmaktadır. Karahan, unvan öbeklerinde unvanın sadece sonda bulunduğunu belirtir ve eğer unvan başta yer alırsa bunların birleşik ad meydana getireceğini söyler. (2004, 68-69) Ergin ve Karaağaç da bu görüşü paylaşmakta, ek olarak, unvanın başta bulunması ve vurguyu üzerine alması durumunda sıfat tamlaması olduğundan söz etmektedirler. (Ergin 1998, 389-390; Karaağaç 2009, 168-169) Tahsin Banguoğlu da unvanların başa getirilmesinin yabancı dillerin etkisiyle olduğunu, özellikle meslek adlarıyla kurulmuş unvan öbeklerinde unvanın başa getirildiğini ifade eder. (2007, 514-515) Gramer Terimleri Sözlüğü'nde ise unvan öbeklerinde unvanın başa ya da sona getirilebileceği söylenmektedir (Korkmaz 2003, 219)

Unvan başta ya da sonda yer alsın bu tür gruplarda tamlayan kısmındaki sözcüğün, tamlananı niteleyen bir sıfat gibi görev yaptığı, tamlananı benzerlerinden ayırma işlevini üstlendiği anlaşılmaktadır: *Nenehatun* (Caddesi) (*Hangi hatun? Nenehatun.*), *Doğanbey* (Çıkmazı) (*Hangi bey? Doğanbey.*), *Mimarsinan* (Caddesi) (*Hangi Sinan? Mimarsinan.*), *İtf. Mehmet Yaraş* (Sokak) (*Hangi Mehmet Yaraş? İtfaiyeci Mehmet Yaraş.*) vb. Örneğin “*Doğanbey*” yapısında, var olan birçok bey arasından “*Doğan*” öne çıkarılmaktadır. Dolayısıyla unvan öbeği denen bu yapılar, aslında birer sıfat tamlaması biçiminde oluşmaktadır. Farklı olan sadece tamlayan ya da tamlananda unvan bildiren bir sözcük bulunmasıdır.

5. Birleşik Ad (Kişi Adları)

Bursa'da tamlayanı “ad + soyad”dan oluşan çok fazla cadde, mahalle, sokak vb. adı bulunmaktadır. Bunlar, birleşik ad olarak alınmıştır. Özellikle tarihî, Bursalı ya da Bursa'ya emeği geçmiş kişilerin adları cadde, sokak, mahalle vb. yer adlarına verilerek bu kişilerin anılarını canlı tutmak, onlara saygı göstermek ya da vefa borcunu ödemek amaçlanmıştır. Bu isimlerden bazıları şöyledir: *Ahmet Haşim* (Sokak), *Ahmet Taner Kışlalı* (Caddesi), *Ahmet Vefik Paşa* (Caddesi), *Ahmetyesevi* (Mahallesi), *Ali Ferruh Yücel* (Caddesi), *Celal Bayar* (Caddesi), *Cengiz Topel* (Sokak), *Fahri Korutürk* (Caddesi), *Fevzi Çakmak* (Caddesi), *Fuatkuşçuoğlu* (Sokak), *Haşim İşcan* (Caddesi), *Hüseyin Kanalıcı* (Caddesi), *Hüsniye Bilsen* (Sokak), *İbrahim Ay* (Sokak), *Mümin Gencoğlu* (Caddesi), *Salih Omurtak* (Sokak), *Veyselkarani* (Mahallesi), *Ziyagökalp* (Sokak), *Kasım Önadım* (Bulvarı), *Yıldırım Beyazıt* (Bulvarı), *Kazımkarabekir* (Caddesi), *Mehmet Akif Ersoy* (Mahallesi) vb.

6. Sayı Öbeği

İncelemeye konu olan yer adlarının bazılarının tamlayanları sayılardan oluşmakta ve bunların kimisi sayı öbeği özelliği göstermektedir. Bir büyük ve bir küçük sayıdan oluşan sayı öbeğinde birinci sayı büyük, ikinci sayı küçüktür: *310*. (Sokak), *133*. (Sokak), *12*. (Sokak), *95*. (Sokak), *41*. (Sokak), *103*. (Sokak), *14*. (Sokak) vb.

7. Cümle

Yer adlarında kimi tamlayanlar, birer bitmiş cümle görünümü sergilemektedir. Ancak bunların ad görevini üstlenerek tamlayan durumuna girdikleri unutulmamalıdır. *Şehreküstü-0 Mahallesi* vb. Bunlar, aşağıda belirtilen zaman ve çeşitli kişilerde çekimlenmiştir:

Görülen geçmiş zamanla ({-DI}) çekimlenenler: *Dinlendi* (Sokak), *Şehreküstü* (Mahallesi), *Bulduk* (Sokak), *Kavuştu* (Çıkmazı), *Gündoğdu* (Sokak), *Kurtuldu* (Sokak), *Aydoğdu* (Sokak), *Sevindik* (Sokak), *Beğendi* (Sokak), *Küstü* (Sokak), *Erişti* (Sokak), *Özendim* ½ (Sokak), *Sevindik*

Turkish Studies

(Sokak), *Hoşgördü* (Sokak), *Yeşerdi* (Sokak), *Öğdüm* (Sokak), *Övdüm* (Sokak), *Konduk* (Sokak), *Övündüm* (Sokak) vb.

Öğrenilen geçmiş zamanla ({-mİş}) çekimlenenler: *Aydoğmuş* (Çıkmazı), *Okumuş* (Sokak) vb.

Gelecek zamanla ({-AcAk}) çekimlenenler: *Olacak* (Sokak).

Emir kipiyle çekimlenenler: *Erkal* (Sokak), *Gülser* (Sokak), *Kazanaç* (Sokak), *Öğren* (Sokak), *Ünsal* (Sokak), *Kurtul* (Çıkmazı), *Yüksel* (Çıkmazı), *Hoşgör* (Çıkmazı), *Varol* (Çıkmazı), *Yolgör* (Sokak), *Sevil* (Sokak), *Şenol* (Sokak), *Güngör* (Sokak), *Olgör* (Sokak), *Salın* (Sokak), *Seval* (Sokak), *Vercan* (Sokak), *Yetiş* (Sokak), *Ünver* (Çıkmazı), *İzle* (Sokak), *Sevtap* (Sokak), *Canbul* (Sokak), *Yolaç* (Sokak), *Seç* (Sokak) vb.

Geniş zamanla ({-Ir}) çekimlenenler: *İnanır* (Sokak), *Yeter* (Çıkmazı), *Eryılmaz* (Sokak), *Yaşar* (Sokak), *Bilir* (Sokak), *Sönmez* (Caddesi), *Yılmaz* (Çıkmazı), *Yüzügüler* (Çıkmazı), *Akardurmaz* (Sokak), *Hiçdurmaz* (Sokak), *Bekler* (Sokak), *Ersever* (Sokak), *Kanmaz* (Sokak), *Şengüler* (Sokak), *Özdiker* (Sokak) vb.

Dilek – şart kipiyle ({-sA}) çekimlenenler: *Bilsen* (Sokak).

8. Eksiltili Yapı

Kimi zaman öbeği kuran birimlerde eklerin düştüğüne rastlanır. Bu durum, eksiltili yapı dediğimiz, yapısı bozuk dil birimlerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bursa'daki yer adlarının bazılarında bu tarz tamlayanlar görülmektedir. Özellikle “tepe” sözcüğüyle oluşturulan ve aslında belirtisiz sıfat tamlaması olması gereken bazı yapılarda tamlananda iyelik ekinin düştüğü göze çarpar: *Dilektepe* < *Dilek-Ø tepe-si* (Sokak), *Beşiktepe* < *Beşik-Ø tepe-si* (Sokak), *Fikirtepe* < *Fikir-Ø tepe-si* (Sokak), *Hacettepe* < *Hacet-Ø tepe-si* (Sokak), *Hisartepe* < *Hisar-Ø tepe-si* (Sokak), *Harmantepe* < *Harman-Ø tepe-si* (Sokak), *Pınartepe* < *Pınar-Ø tepe-si* (Sokak), *Maltepe* < *Mal-Ø tepe-si* (Sokak) vb.

Bunların dışında aynı şekilde belirtisiz sıfat tamlaması olduğu hâlde iyelik ekini düşüren başka örnekler de vardır: *Beydere* < *Bey-Ø dere-si* (Sokak), *Kavakdere* < *Kavak-Ø dere-si* (Sokak), *İslamkuyu* < *İslam-Ø kuyu-su* (Sokak), $\frac{1}{2}$ *Zindankapı* < $\frac{1}{2}$ *Zindan-Ø kapı-sı* (Caddesi), 2. *Gülbahçe* < 2. *Gül-Ø bahçe-si* (Sokak), *Dağçeşme* < *Dağ-Ø çeşme-si* (Sokak), *Kadıyayla* < *Kadı-Ø yayla-sı* (Sokak), *Duaçınar* < *Dua-Ø çınar-ı* (Mahallesi), *Vezirköprü* < *Vezir-Ø köprü-sü* (Sokak), *Güldeste* < *Gül-Ø deste-si* (Sokak) vb.

Bazen belirtili ad tamlamalarının ek düşümleri sonucunda eksiltili yapı özelliği sergilediği görülür: *Şabanbahçe* < *Şaban-ın bahçe-si* (Sokak), *Hanbahçe* < *Han-ın bahçe-si* (Sokak) vb.

“*Hane, zade, gâh*” sözcükleriyle oluşturulan tamlayanlar da birer eksiltili yapı özelliği göstermektedir. Bunlar, dilimize yabancı dillerden girmiştir. Bu hâlleriyile tamlanan olarak kullanıldıklarında ek almadıkları ancak yerlerine “*hane-ev, zade-oğul, gâh-yer*” biçiminde Türkçe karşılıkları bulunduğu tamlananda iyelik ekinin düştüğü gözlenmektedir: *Çömlekhane* > *Çömlek-Ø ev-i* (Caddesi), *Üftadezade* > *Üftade-Ø oğ(u)l-u* (Sokak), *Namazgah* > *Namaz-Ø yer-i* (Mahallesi) vb. “*Etibank* (Sokak)” örneğinde de benzer bir durum söz konusudur. Yabancı bir sözcük olan “*bank*” da ek almayarak eksiltili yapı özelliği sergilemektedir. Bunun yerine “*banka*” sözcüğü kullanıldığında iyelik ekine ihtiyaç duyulmaktadır: *Etibank* > *Eti-Ø Banka-sı* (Sokak).

“*Kumova* (Sokak)” adı da “*Kum-lu ova*” ya da “*Kum-Ø ova-sı*” biçiminde olması gereken bir başka eksiltili yapı örneğidir. “*Kum-lu ova*” yapısında tamlayana “olan, bulunan” anlamını veren {-lI} tamlayan durumu ekinin düştüğü görülmektedir. “*Kum*” sözcüğü, tek başına sıfat görevini üstlenemeyeceğinden bu yapıda kendisini sıfat yapıp “*ova*” sözcüğünü nitelemesini

Turkish Studies

sağlayacak {-II} ekine ihtiyaç duyar. Ancak burada sıfat tamlaması olması gereken yapının söz konusu ekin düşmesiyle eksiltili bir görünüm aldığı anlaşılmaktadır. Öbeğin “*Kum-Ø ova-sı*” biçiminde düşünülmesi durumundaysa bir belirtisiz sıfat tamlaması ortaya çıkacaktır. Ancak tamlanandaki iyelik ekinin düşmesiyle öbek, eksiltili bir yapıya dönüşmüştür.

“*Günaydın* (Sokak)” yapısındaki “*günaydın*” sözcüğünde de bir eksiltili yapı söz konusudur. Ergin’in “*Bunlar kelime guruplarının ve cümlelerin kısaltılması, yıpranması neticesinde ortaya çıkan kelime guruplarıdır.*” (1998, 396) açıklamasıyla kısaltma grubu olarak verdiği bu yapı, bir cümlenin kısaltılmışı konumundadır: “*Gününüz aydın olsun. > Günaydın*”.

9. Ters Yapı

Bursa'daki üç sokak adının ters yapı özelliği gösterdiği görülmektedir: *Çamlık 1* (Sokak), *Çamlık 2* (Sokak), *Çamlık 3* (Sokak). Bu yapılarda “*Çamlık 1, Çamlık 2, Çamlık 3*” biçiminde oluşturulan tamlayanlarda Türkçedeki “sayı sıfatı + ad” dizilimi bozularak sıfat addan sonra getirilmiş, böylece Türkçe dizilime aykırı ters yapılar ortaya çıkmıştır.

İncelemeye konu olan verilerde bunlardan başka “*Akça 1* (Sokak), *Akça 2* (Sokak), *Ayrıncı 1* (Sokak), *Karıncadere 2* (Sokak), *İnebey 2* (Sokak), *Sevda 1* (Sokak), *Merdivenli 1* (Sokak), *Merdivenli 2* (Sokak)” biçiminde ters yapı özelliği gösteren başka yer adları da vardır. Ancak bu adlar tabelalara “*1. Akça* (Sokak), *2. Akça* (Sokak), *1. Ayrıncı* (Sokak), *2. Karıncadere* (Sokak), *2. İnebey* (Sokak), *1. Sevda* (Sokak), *1. Merdivenli* (Sokak), *2. Merdivenli* (Sokak)” olarak sayı sıfatı başta olacak biçimde yazılmıştır. Bu da kayıtlarla uygulama verileri arasında ayrılıklar olduğunu göstermektedir.

10. Yükleme Öbeği

Geleneksel dil bilgisinde “*isnat öbeği, yükleme öbeği*” gibi ifadelerle adlandırılan ve “*ad+sıfat / tamlanan+tamlayan*” biçiminde ters çevrilmiş bir sıfat tamlaması görünümündeki yükleme öbekleri de yer adlarının tamlayanlarında karşımıza çıkabilmektedir. Ergin’in (2002, 393) bir çeşit kısaltma grubu olarak gördüğü bu öbeklerde birinci unsur, ya iyelik eki alır ya da eksizdir: *El-i+tok* (Sokak), *Ad-i+güzel* (Sokak), *El-i+bol* (Sokak), *İnci-si+güzel* (Sokak), *Ay+tekin* (Sokak), *Dağ+yenice* (Caddesi), *Er+dinç* (Sokak), *Er+mutlu* (Sokak) vb.

11. İkileme

Bursa'daki yer adlarında iki ikileme örneği de vardır: *Gürgür* (Sokak), *Ayyıldız* (Sokak). “*Gürgür*” ikilemesi, yansıma bir sözcük olan “*gür*”ün tekrarıyla kurulurken “*Ayyıldız*”, yakın anlamlı “*ay*” ve “*yıldız*” sözcüklerinin oluşturduğu bir ikileme olarak dikkat çekmektedir.

12. İyelik Öbeği

Bursa'daki bir sokak adı, iyelik öbeği özelliği göstermektedir: *Balım* (Sokak). Ad tamlamalarından farklı olarak iyelik öbeklerinde tamlayan, bir zamirden oluşmaktadır. Bu sözcük öbeğinde tamlanandaki iyelik eki tamlayandaki kişi zamirine gönderme yaptığından en az çaba ilkesi gereği bazen zamir eksiltiye bırakılmakta, yüzey yapıya çıkmamaktadır. Bu durumda *birinci ögesi düşmüş iyelik öbeğinden* söz edilir.⁴ Bursa'da bir sokak adı olan “*Balım* (Sokak)” örneğinde de “*benim*” zamiri derin yapıda bırakılmıştır: ***Benim Balım*** (Sokak).

13. Yönelme Öbeği / -e’li Sözcük Öbeği

“*Yurdağül* (Sokak)” ve “*Yurdakul* (Sokak)” örneklerinde tamlayanlar, birer yönelme öbeğinden oluşmaktadır. Bu öbek türünde bir adın {-A} ekini alarak başka bir ada bağlanması söz konusudur: *yurt-a+gül*, *yurt-a+kul*. Geleneksel dil bilgisinde yönelme öbeği ya da -e’li sözcük

⁴ Ayrıntılı bilgi için bk. Kerime ÜSTÜNOVA (2008). *Ad İşletimi (Biçim Bilgisi)*, s. 77-80.

öbeği olarak adlandırılan bu yapılar, Üstünova tarafından bir çeşit ad tamlaması olarak değerlendirilmekte ve {-A} eki, tamlayan durumu eki olarak verilmektedir. (2008, 113)

14. Ortaç Öbeği

Bazı tamlayanlar, ortaç öbeği yapısındadır: *Aygören* (Sokak), *Demirkıran* (Sokak), *Dilbilen* (Sokak), *Evkuran* (Sokak), *Gülseven* (Sokak), *Hızalan* (Sokak), *Kurtbasan* (Caddesi), *Şenesen* (Sokak), *Yelesen* (Sokak), *Yüzügülen* (Sokak), *Gülseren* (Çıkmazi), *Sakaldöken* (Caddesi) vb. {-An} ortaç ekiyle kurulmuş bu öbekler, kendilerinden sonra gelen “sokak, cadde, çıkmaiz” vb. tamlananları niteleyen birer sıfat göreviyle kullanılmıştır.

İnceleme sırasında veriler değerlendirilirken sadece {-An} ortaç ekiyle kurulan yapılar ortaç öbeği olarak alınmış; {-Ar}, {-MAz}, {-AcAK}, {-mİş} ekleri, zaman eki olarak değerlendirilmiştir. Bazı çalışmalarda görüldüğü gibi bu ekleri de ortaç eki olarak alma söz konusu olabilir. Ancak bu çalışmada tercih, zaman ekinden yana kullanılmıştır. Ortaç eki biçimi olmayan zaman eklerinin (görülen geçmiş zaman, dilek şart kipi, emir kipi) aynı görevde kullanımı, bu eğilimin ortaya çıkmasını sağlamıştır: *Hoşgördü* (Sokak), *Yeşerdi* (Sokak), *Öğdüm* (Sokak), *Erkal* (Sokak), *Gülser* (Sokak), *Kurtul* (Çıkmazi), *Yüksel* (Çıkmazi), *Hoşgör* (Çıkmazi), *Varol* (Çıkmazi), *Bilsen* (Sokak) vb.

15. Diğer

“*Hacivat* (Mahallesi), *Osmanlı* (Sokak)” gibi bazı birleşik yer adlarındaysa çeşitli ses olayları ve kaynaşma nedeniyle tamlayanda değişiklikler yaşanmıştır. Aslında birden fazla sözcükten oluşan bu yer adlarında yapıyı oluşturan sözcüklerde bozulmalar meydana geldiği için birleşen sözcükler net olarak görülmemektedir. Örneğin “*Hacivat*” adı, Raif Kaplanoğlu’nun Bursa Ansiklopedisi I (Yer Adları) adlı eserinde “*Hacı İvaz*”a dayandırılmıştır. Eserde mahalleyle ilgili açıklama yapılırken “*Eski belgelerde geçen Hacivaz köyü ile Hacivat Çiftliği’nin bulunduğu yerde kurulduğu için bu adı almıştır.*” (2001, 130) denmektedir: *Hacı+İvaz* > *Hacivat* (Mahallesi). “*Osmanlı*” sözcüğü de “*Osman*” ile “*eli*” ya da “*oğlu*” sözcüklerinin kaynaşması sonucu oluşmuştur (Önler 2004, 2207): *Osman+eli / Osman+oğlu* > *Osmanlı* (Sokak).

Bursa’daki bazı yer adlarının yabancı tamlama yapısında olduğu görülmüştür. Bunlar özellikle doğu kökenli Arapça tamlamalardır: *Darulşafaka* (Sokak), *Bedrettin* (Sokak), *Feyzullah* (Sokak), *Mücellettin* (Sokak) vb. Ancak Türkçeye başka dillerden girmiş sözcükler, geldiği dilde birleşik de olsa Türkçede kök olarak kabul edilmekte ve tek bir sözcük olarak değerlendirilmektedir. Yine “*Alemdar* (Mahallesi)”, “*Dilaver ½* (Sokak)” gibi örneklerde “*alem+dar*, *dil+aver*” sözcükleri, ait oldukları dilde birden fazla sözcükten oluştuğu hâlde Türkçede kök olarak alınmaktadır.

“*Volkan B34* (Sokak)” örneğindeyse tamlayanda “*B34*” birimi kullanılmıştır. Ters yapı gibi görünen bu örnek, birleşik bir yapı sergilemesine rağmen anlamlı olmaktan uzaktır. Kayıtlarda bu şekilde görünen sokak adının tabelada “*Volkan* (Sokak)” olarak yer aldığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla sokak adının kaydı sırasında bir yanlışlık yapıldığı ortaya çıkmaktadır.

Sonuç

Bursa’daki cadde, mahalle, sokak, bulvar, çıkmaiz, aralık adlarının tümü, “tamlayan+tamlanan” yapısında sözcük öbeği görünümü sergiler. Tamlananların “*sokak*”, “*caddesi*”, “*mahallesi*”, “*bulvarı*”, “*çıkmaiz*”, “*aralığı*” biçiminde ortak oluşundan dolayı bu çalışmanın konusunu sözcük öbeklerinin tamlayanları oluşturmaktadır.

İnceleme sırasında tamlayanlarda birleşik yapıların epey fazla yer tuttuğu tespit edilmiş ve bu birleşik yapılı tamlayanların oluşumları incelenmiştir. Buna göre “*ad tamlaması*, *sıfat*

tamlaması, belirtisiz sıfat tamlaması, unvan öbeği, birleşik ad (kişi adları), sayı öbeği, cümle, eksiltili yapı, ters yapı, yükleme öbeği, ikileme, iyelik öbeği, yönelme öbeği / -e'li sözcük öbeği, ortaç öbeği, diğer” olmak üzere on beş grup belirlenmiştir.

Bursa'daki söz konusu yer adlarında sadece belirtisiz ad tamlamasına rastlanmış, belirtili ad tamlaması yapısında yer adı tespit edilememiştir. Sıfat tamlaması ve belirtisiz sıfat tamlaması örnekleri oldukça geniş bir yer tutmaktadır. Unvan öbeği ve birleşik ad grubunda yer alan örneklerde, özellikle Bursa için önemli ve ünlü kişilerin adlarına rastlanmaktadır. Özel bir ad verilmeyip sayılarla ifade edilen cadde, mahalle, sokak adlarının tamlayanlarının büyük çoğunluğu, sayı öbeği yapısındadır. Bazı tamlayanlar ortaç öbeği oluştururken bazıları bitmiş birer cümle özelliği gösterir. Kimi örneklerdeyse eklerin düşürülmesiyle eksiltili yapılar ortaya çıkmıştır. Sayıları az da olsa Türkçenin yapısına uymayan ve tamlanan+tamlayan biçiminde kurgulanmış ters yapı örneği sergileyen yer adlarına da rastlanmıştır. Birkaç yer adının tamlayanı da yükleme öbeği denen ters çevrilmiş sıfat tamlamasından oluşur. İncelemede iki ikileme, bir iyelik öbeği, iki de yönelme öbeği örneği görülmüştür. Bunların yabancı tamlama ve birleşikler, çeşitli ses olayları sonucunda kaynaşmış birleşik adlarsa “diğer” başlığı altında değerlendirilmiştir.

İncelemede en fazla örneğin sıfat tamlaması biçiminde olduğu saptanmış; bunun dışında ad tamlaması, belirtisiz sıfat tamlaması, unvan öbeği, kişi adı, eksiltili yapı, sayı öbeği ve cümle örneklerinin de oldukça fazla yer tuttuğu görülmüştür.

Bu çalışma, Bursa'daki yer adlarının çeşitliliğini ortaya koymakta, halkın yaşadığı yerlere isim verme konusundaki eğilimlerini ortaya çıkarmaktadır. Birleşik yapı adların yoğun olarak kullanılması, basit adlar yerine daha özellikli ve zengin yapıların tercih edildiğini göstermektedir. Özellikle bir vefa borcu olarak cadde, sokak, mahalle vb. yerlere Bursa için önemli kişilerin adının verildiği sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- AYDIN Hasene, ÜSTÜNOVA Mustafa, AKGÜN Nilüfer, AKKÖK Meral, ÜSTÜNOVA Kerime, ÇETİNOĞLU BERBEROĞLU Gülnaz (2010). “Bursa'daki Cadde, Mahalle, Sokak Adlarında Türkçenin Kullanımı”, *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları*, Volume 5/4, s. 1222-1543.
- BANGUOĞLU Tahsin (2007). *Türkçenin Grameri*, Ankara: TDK Yayınları.
- BOZYİĞİT A. Esat (1999). “Adana'nın İlçelerinde Sokak Adları”, III. *Uluslararası Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildiriler*, Adana: Adana Valiliği Yayınları, s. 200 – 207.
- ERGİN Muharrem (1998). *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Basım / Yayım / Tanıtım.
- KAPLANOĞLU Raif (2001). *Bursa Ansiklopedisi I (Yer Adları)*, Bursa: Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları.
- KARAAĞAÇ Günay (2009). *Türkçenin Söz Dizimi*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- KARAHAN Leyla (2004). *Türkçede Söz Dizimi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KORKMAZ Zeynep (2003). *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları.
- ÖNLER Zafer (2004). “Türkçede +IX Eki”, V. *Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II*, 20-26 Eylül 2004, Ankara: TDK Yayınları, s. 2203-2208.
- ÜSTÜNOVA Kerime (2008). *Ad İşletimi (Biçim Bilgisi)*, İstanbul: Kesit Yayınları.

ÜSTÜNOVA Mustafa, ÜSTÜNOVA Kerime, AYDIN Hasene, ÇETİNOĞLU BERBEROĞLU Gülnaz, AKGÜN Nilüfer, AKKÖK Meral (2009). “İş Yeri Adlarında Eksilteli ve Ters Yapıların Kullanımı”, **Dil Araştırmaları**, Ankara: Avrasya Yazarlar Birliği Yayını, S. 4, s. 57 – 66.